

ФІЧОРА Т.І.

ІСТОРИЧНА СКЛАДОВА ПРИДНІСТРОВСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Зроблено спробу прослідкувати зародження і розвиток державності Молдови з метою аналізу ступеню вагомості історичного фактору у випадку Придністровського конфлікту є історичний фактор.

Для об'єктивного розуміння політичних процесів, що відбувалися на території колишнього СРСР з часу оголошення політики “*перебудови*” і до кінця другого тисячоліття, необхідно не забувати про ті історичні процеси, відгомін яких залишається і сьогодні реальним фактом.

Саме звернувшись до історичних витоків можна пояснити виникнення ряду конфліктів на пострадянському просторі, одним з яких був конфлікт в Молдавській Радянській Соціалістичній Республіці.

Важливою складовою етноконфлікту на території Молдови була наявність двох центрів культурно-історичного тяжіння - в Бухаресті і в Москві. На час дезінтеграційних процесів у Радянському Союзі партійна структура в МРСР складалася з представників трьох напрямків: “*уніоністи*”, які виступали за об'єднання з Румунією, “*державники*” - прихильники незалежності Молдови та “*інтернаціоналісти*”, які відстоювали приєднання до “*історичної Росії*”.

Боротьба між протилежними геополітичними орієнтирами та переважаючий вплив “*уніоністів*” на хвилі національного відродження наприкінці 80-х років ХХ ст. привели до від'єднання від Молдови значних територій та створення Придністровської Молдавської Республіки, що зорієнтована у східнослов'янському напрямку.

Спробуємо прослідкувати, на чому ґрунтувалась ця полярна орієнтація в суспільстві, як історично розвивалось молдавське суспільство з часу створення Молдавської держави і до початку конфлікту між двома берегами Дністра та наскільки історичний чинник вплинув на виникнення та перебіг конфлікту між двома берегами Дністра.

Історичну спадщину Молдови досліджували як радянські (Л.Берг, Я.Гроссул, Н.Мохов, Д.Драгнєв), так і молдовські (О.Нантой, В.Такі, О.Галущенко, А.Царану, Ч.Чіобану), румунські (А.Демко, Є.Бадеску, Ю.Кіфу), західні (М.Грехам, Н.Джексон), а згодом - придністровські (Н.Бабілунга, Б.Бомешко, О.Бадашко) історики. Як часто буває, одні й ті самі події по-різному трактуються різними дослідниками, оскільки вони є одночасно і носіями певної ідеології, прихильниками різних шкіл, або просто виходять з інтересів власних держав. Найбільш подібним виявляється трактування історичних фактів радянською та придністровською історіографією, що, зрештою, не дивно, адже Придністров'я вважають останнім уламком Радянського Союзу як у плані функціонування владних інститутів, так і у своїй ментальності.

Фічора Тетяна Іванівна - здобувач кафедри історії Національного університету “Кієво-Могилянська Академія”

Молдавська держава як самостійна політична організація склалась у XIV ст. Найважливішою політичною передумовою для її утворення було послаблення Золотої Орди та поступова ліквідація її влади в цих областях. У зв'язку з цим дністровсько-прутські землі стали об'єктом захоплення феодалами сусідніх країн. Після розпаду Галицького князівства територія Молдавії була захоплена угорськими феодалами. Молдавія стала феодалною власністю угорського короля.

Кілька десятків років тут правили його намісники. Тільки у 1365 р. після повстання марамурешського феодала Богдана угорський король змушений був визнати незалежність нового князівства. Проте, саме дату початку повстання - 1359 р. - вважають датою заснування самостійної Молдавської держави. Першою столицею було м.Байя, потім - Сучава, а в XVI ст. - Ясси. Молдавська держава поділялась на три частини: Нижню, Верхню та Бессарабію. Усього в ній налічувалось 23 провінції. Нижня Молдавія (Цара де жос) складалась з 12 провінцій або округів: Ясський, Кирлигатурський, Романський, Васлуйський, Тутувський, Текучський, Путнянський, Кохурлуйський, Фалчинський, Лапушнянський, Оргієвський та Сокорський. Верхня Молдавія (Цара де сус) включала 7 округів: Хотинський, Дорохойський, Хирлевський, Чернівецький, Сучавський, Нямцький та округ Бакеу. Бессарабія, яка була підкорена турками раніше, ніж вся Молдавія, поділялась на 4 частини: Буджакська, Аккерманська, Чилійська та Ізмаїльська землі [14].

Після завоювання турками Бессарабія більше не користувалась законами Молдавії, і її землі не належали молдавським господарям, але по берегах Дунаю залишилися міста і села, населені молдаванами, які сповідували християнську віру.

Щодо формування молдавської нації існують різні точки зору. Так, радянська історіографія стверджує, що виділення молдавської народності як особливої спільноти відбулось у XIV ст., а формування її припадає на XIX-XX ст. [15, с.17]. Молдовські ж вчені доводять, що поняття "*молдавська країна*", "*молдаванин*", "*молдавська мова*" закріпились у XV-XVI ст., що сприяло процесу формування молдавської народності, адже саме у цей час відбувся розквіт молдавської державності, коли Молдавське князівство відносно самостійно визначало свою внутрішню і зовнішню політику [7, с.45].

Головною геополітичною особливістю Молдавського князівства у ті часи було те, що воно знаходилось на перетині трьох великих культур - слов'янської, латинської та східної; між трьома великими релігіями - православною, католицькою і мусульманською; між трьома великими народностями - слов'янами, латинянами та тюрками і трьома ідеологічними течіями - панславізмом, пантюркізмом та панлатинізмом [7, с.45]. Тому Молдавській державі постійно треба було маневрувати, вибираючи союзників чи покровителів. Однак це доля майже всіх прикордонних держав.

На початку XVI ст. Молдавія визнає сюзеренітет турецького султана і стає складовою частиною могутньої Османської імперії, зберігаючи певну автономію, яка, проте, постійно звужувалась, при цьому Молдавія втрачала власні землі. До середини XVIII ст. з 45,8 тис.км² дністровсько-прутських земель безпосередньо до Молдавського князівства входило 20,3 тис.км²,

решта була під владою турецьких пашів та татарських ханів [11, с.76]. Метою османської влади було виведення цього регіону з-під юрисдикції Молдавії, тому, відсікаючи землі на півдні та півночі дністровсько-прутського межиріччя, османська влада проводила ще і цілеспрямовану демографічну політику. До початку XIX ст. третя частина Молдавського князівства вже не входила до складу Молдавії.

Результатом боротьби між великими державами протягом XVIII-XIX ст. став поділ Молдавського князівства на три частини: у 1775 р. Північна Молдова (Буковина) була завойована Австрійською імперією, у 1812 р. Східна Молдова (Бессарабія) увійшла до складу Російської імперії, Західна Молдова (Запрутська Молдова) до 1878 р. залишалася під сюзеренітетом Османської імперії.

Помітно відрізнялася ситуація на дністровському лівобережжі. Важливою особливістю цих районів було те, що вони не входили до складу Молдавського князівства. Придністров'я багато століть було прикордонною зоною, де зустрічалися Схід і Захід. З кінця V ст. ці землі заселяють слов'янські племена. В першій половині X ст. слов'яни Придністров'я були союзниками київських князів, а за часів Святослава воно увійшло до складу Давньоруської держави. Після розпаду Київської Русі для придністровських слов'ян настали тяжкі часи і вони втікали на території сильного Галицького князівства. Розгром половецького володіння Чорної Куманії сприяв новому заселенню дністровських берегів, проте включення придністровського Пониззя до складу Золотої Орди привело до чергового спустошення цих земель. Після перемоги російсько-литовського війська над татарськими князями в 1362 р. Придністров'я разом з іншими слов'янськими землями від Балтійського до Чорного морів було включено до складу Литовського князівства. Придністровські землі були віддані у власність братів Коріатовичів, які у кінці 80-х років XIV ст. визначили з молдавським господарем Петром I Мулатом східні кордони Молдавії - по Дністру.

Прихильники придністровської незалежності постійно роблять акцент на тому, що історично р.Дністер завжди була прикордонною зоною між правим та лівим берегами.

Після остаточного об'єднання Польщі та Литви згідно з Люблінською унією 1569 р. Придністров'я на північ від р.Ягорлик увійшло до складу Речі Посполитої. Землі, що знаходилися на південь від Ягорлика, підпорядковувалися кримському хану і протягом кількох століть Нижнє Подністров'я називалося Ханською Україною (Татарською пустелею, Очаківською землею).

У XVII ст. Придністров'я стає однією з найгарячіших точок Європи у зв'язку з польсько-турецькими та російсько-турецькими війнами, а також визвольною боротьбою українського народу. Після смерті Богдана Хмельницького туркам вдалося захопити лівобережжя Дністра і ця територія потрапила під владу турецького султана, а управляв нею молдавський господар Григорій Дука. Протягом російсько-турецьких воєн численні добровольці, що воювали на боці російської армії, стали основою Чорноморського козачого війська. У 1791 р. військо було розселено у Придністров'ї, де і було засновано 25 козачих станиць з хуторами, що стали

воєнно-опорними пунктами Росії на нових рубежах. За умовами Ясського миру 1791 р. територія нижнього Придністров'я була приєднана до Росії. Частина Придністров'я на північ від р.Ягорлик увійшла до складу Росії трохи пізніше, у 1793 р. в результаті другого поділу Польщі [2, с.17].

Населення краю було тоді нечисленним, що пояснювалося військовими діями та переселеннями значної кількості людей. Після Ясського миру лівобережні райони Подністров'я, які протягом 60-90-х років заселялися вихідцями з Молдавського князівства, тепер активніше освоюються українськими та російськими переселенцями. За кілька десятиліть ці пустинні землі заселяють козаки, російські та українські селяни-втікачі, молдавські селяни з-за Дністра, а також колоністи - німці, болгари, вірмени. В результаті форсованої російсько-української міграції питома вага молдавського населення на території колишньої "*татарської пустелі*" значно знизилася. Припинення міграцій молдавських селян передбачалося рядом договорів між російським та турецьким урядами [12, с.75-76].

Так, у 1792 р. на землях Очаківської області молдавани склали 49%, а в 1799 р. - вже 39,1% [3, с.10]. Кількість населення та населених пунктів різко зростає протягом століття. У 1795 р. в Тираспольському повіті проживало 23 тис. осіб, через 50 років - 100 тис., а на початок ХХ ст. - близько 300 тис. За століття кількість населених пунктів зросла з 39 до 610. Національний склад населення відзначався своєю строкатістю. Так, на середину ХІХ ст. молдавани склали 32%, українці - 43%, росіяни - 7%, німці - 10%, болгари - 5%, інші національності - близько 3% сільського населення. В містах Лівобережжя росіяни становили 32%, євреї - 29%, молдавани - 21%, українці - 14%, вірмени, німці, поляки - 4% [4, с.10].

За таких умов інтенсивно протікають процеси взаємної асиміляції різних етнокультурних спільнот, змішання традицій, історичних навичок та досвіду різних народів. У цей період практично не було зафіксовано конфліктів та міжнаціонального розбрату.

Це дає підстави деяким придністровським вченим вважати, що протягом століть у Придністров'ї сформувався "*особливий придністровський менталітет*" [4, с.10], який відкидав будь-яку форму нетерпимості та корпоративно-етнічної замкнутості. Проте, на нашу думку, в умовах русифікації, політичного, соціального та культурного домінування слов'янського населення молдавани, які не представляли етнічної більшості в регіоні і переважно проживали в сільській місцевості, асимілювались і не усвідомлювали своїх національних потреб.

Межиріччя Дністра і Прута, що отримало назву Бессарабія (до цього так називалась лише її південна частина), включало в себе три різні частини: власне Бессарабія (або Буджакський степ), яку заселяли ногаї, виселені у 1807 р. російською владою у Новоросію; землі турецької райі, що знаходилась навколо Бендерської, Хотинської, Аккерманської, Кілійської та Ізмаїльської фортець; землі власне Молдавського князівства - північна і центральна частини прудо-дністровського межиріччя. У ХVІІІ ст. ці землі опинилися на шляху експансіоністських інтересів Російської імперії. Наслідком війни 1806-1812 рр. стало входження Бессарабії до складу Росії згідно з Бухарестським мирним договором. Історики по-різному оцінюють цю подію. Одні

вважають, що приєднання Бессарабії до Росії було здійсненням програми молдавського національно-визвольного руху, оскільки ще за правління Стефана Великого було здійснено кілька спроб об'єднати Молдавію та Росію під одним скіпетром. Та і з часів Дмитра Кантемира молдавани виступали на боці росіян у боротьбі проти турків, отже прийняли події 1812 р. як власну перемогу [21, с.119]. Інші розглядають включення Бессарабії до складу Російської імперії як анексію. Існує також думка, що приєднання Бессарабії до Росії стало важливою поворотною точкою у розвитку національної самосвідомості в Молдові, оскільки розкол суттєво вплинув на еволюцію національної ідентичності в Бессарабії[1].

На початку XIX ст. політика царської Росії знаменувалася спробами раціоналізувати організацію та практику управління Російської імперії. Під впливом ідей Просвітництва російська влада розуміла неможливість механічної гомогенізації підпорядкованих територій: уніфікація основ законодавства та соціального порядку центру та околиць не стосувалася звичаїв, які, згідно з Монтеस्कє, повинні були змінюватися під впливом прикладу метрополії протягом тривалого часу. Тому, незважаючи на прагнення уніфікації та централізації системи управління, в Бессарабії у 1812 р. було впроваджено особливу систему управління.

Широкі автономні права Бессарабії гарантував документ під назвою *“Статут утворення Бессарабської області”*, який вступив у силу в 1818 р. Він вважався ніби конституцією краю, де у 23 статтях детально викладено основні права Верховної ради - вищого розпорядчого і законодавчого органу, а також вищої судової інстанції. Щодо виконавчої влади, то її здійснював обласний уряд, яким керував цивільний губернатор, причому основні питання вирішувалися загальними зборами уряду і губернатор зобов'язаний був їм підкорятись.

Усі документи в уряді велися російською і молдавською мовами. Молдавська мова зберігалася також у судочинстві, богослужінні та навчанні. Молдавські бояри, які були урівняні в правах з російськими дворянами, все більше відчували причетність до російського дворянського стану. Таким чином, Статут наближав управління області до загальноросійських порядків. Окрім залучення бессарабської аристократії до співробітництва (оскільки на той момент відчувався гострий дефіцит кадрів), метою даного адміністративного експерименту була перемога в боротьбі за майбутню лояльність політичної еліти Молдавії і Валахії, які ще знаходилися під контролем Порти та Габсбурзької імперії.

З призначенням М.С.Воронцова намісником у Бессарабії постало питання про відміну адміністративної відокремленості області. У 1828 р. був прийнятий новий документ *“Закладення основ для управління Бессарабською областю”*, особливістю якого було посилення принципу централізації та відміна колегіальності. Край перетворювався на звичайну губернію.

Новим елементом стала колоніальна політика. На той час край був малозаселеним. За даними Центрального державного військово-історичного архіву у 1812 р. в Бессарабії налічувалося 17 міст і містечок та 683 села, де проживало близько 256 тис. осіб [20, с.6-7]. Поряд зі сприятливими для сільського господарства природними і кліматичними умовами, пільги, які

надавались урядом приєднаному краю, та припинення татарських набігів приваблювали переселенців - молдаван, українців, росіян, болгар, гагаузів, а також німецьких і швейцарських колоністів. Російська імперія почала проводити звичну для своїх прикордонних територій політику “зміцнення кордонів” шляхом заселення переселенцями з внутрішніх територій і ззовні. Результатом такої політики стало стрімке зростання кількості населення Бессарабії. Так, якщо протягом 60 років (1800-1860) населення Росії зросло в 2 рази, то в Бессарабії з 1812 до 1861 р. - в 4 рази [11, с.54].

Цікавими є особливості соціальної структури основних національних груп населення Бессарабії та рівень урбанізації кожної з них. З 921 тис. молдаван у містах проживало всього 4,5%, переважно в сільській місцевості проживали також українці - 87,8% та болгары - 88,8%. Майже виключно в селах проживали цигани та гагаузи. Найбільш урбанізованими були росіяни (45%), поляки (52,6%) та євреї (47,8%). Велика кількість росіян у містах пояснювалася наявністю військових частин, адміністративних, фінансових і навчальних закладів [3, с.73]. Таким чином, суттєво змінився етнічний та соціальний склад жителів, стала проблемною актуалізація місцевого “історичного спадку”, єдиним носієм якого залишився незначний прошарок бессарабської знаті.

Кримська війна принесла значні територіальні зміни. На основі Паризького трактату, підписаного у 1856 р., територія південно-західної Бессарабії приєднувалася до Молдавського князівства, яке було у васальній залежності від Туреччини. Загальна площа, яку отримало князівство у південній Бессарабії, складала 10,3 тис.км², на якій проживало 130 тис. осіб [13, с.15]. Національний склад цієї частини Бессарабії був доволі строкатим, причому молдаване склали всього 30% населення. Старі молдавські традиції були тут не надто сильними, тому включення області до складу Молдавського князівства виявилось доволі болючим.

У 1859 р. Південна Бессарабія разом з усім Молдавським князівством входить до складу нової держави - Румунії, яка на той час мала офіційну назву Об'єднані князівства Молдавія і Валахія. Спочатку Молдавія зберігала свою державність, але у 1862 р. вона була скасована і Румунія перетворилася на унітарну державу. Південна Бессарабія стала частиною румунської держави, на якій поширювалися румунські адміністративна система та закони, а після придушення повстання в Яссах, яке було наслідком повалення господаря об'єднаної держави молдаванина Олександра Кузи у 1866 р., тут почали діяти положення румунської конституції. Проте, у складі Румунії Південна Бессарабія перебувала лише до 1878 р., оскільки згідно зі статтею 45 Берлінського трактату була повернута Росії і стала складовою Бессарабської губернії [17].

Скасування Молдавського князівства, придушення молдавської культурної самобутності, політика латинізації, а також румунізація церкви у Західній Молдові розцінювалися молдаванами Бессарабії як національна катастрофа заплутаних братів. Придушення повстання 1866 р. показало молдаванам Бессарабії, що шансів на відновлення Молдавського князівства немає. Тому сприйняття Російської імперії як своєї держави стало переважаючим серед елітних кіл молдавського суспільства, адже у складі

Росії Бессарабія мала хоча б відносну автономію: молдаване зберігали культурний суверенітет, самоназву “молдаване”, глоттонім “молдавська мова”, православну традицію. Цим пояснювались як слабо розвинений націоналістичний рух, так і відсутність антиросійських сепаратистських тенденцій у Бессарабії.

Таким чином, етнокультурний розкол молдавської нації відбувся наприкінці XIX ст. Припинення політичного та національного опору румунізації в Запрутській Молдові з одного боку, та страх бессарабських молдаван втратити національну самобутність з огляду на політику румунської влади - з іншого, перешкодили появі ідеї відтворення Молдавської держави. Такий стан речей багато в чому визначив геополітичну орієнтацію молдавського народу у XX ст.

Революційні події відгукнулись і в Бессарабії. У липні 1917 р., після спроби Центральної Ради приєднати Бессарабію до України, було досягнуто права Бессарабії на політичну та територіальну автономію у складі Російської Федеративної Республіки. Спираючись на “Декларацію прав народів Росії”, “Декрет про мир” та “Заяву до народів та країн союзницьких держав”, сформований восени 1917 р. законодавчий орган Сфатул Церій 15 грудня 1917 р. проголосив утворення Молдавської Народної Республіки як рівноправного суб’єкта РФР. А після проголошення IV Універсалом незалежності Української Народної Республіки Сфатул Церій оголосив набуття незалежності Бессарабії та створення держави під назвою Молдавська Народна Республіка.

Питання про легітимність цього та подальших рішень і дотримання при цьому процедури завжди було об’єктом дискусій істориків різних країн, оскільки Сфатул Церій мав бути лише тимчасовим органом управління краєм, а право вирішувати долю краю мали обрані на основі загального голосування Установчі збори, які жодного разу не були скликані.

З огляду на кризу, яку переживала Бессарабія у зв’язку зі значним рухом різних військ через її територію, Рада директорів за дорученням Сфатул Церій звернулася до румунського уряду із заявою про військову допомогу. І вже на початку весни 1918 р. румунські війська встановили контроль над усією бессарабською територією. Питання Бессарабії переростає в проблему у відносинах між Радянською Росією та Румунією. За суттєвого втручання країн Антанти. Конфлікт загострювався і привів до розриву дипломатичних відносин між Румунією та Росією у січні 1918 р. У ситуації, коли центральні країни намагалися розпорозити Бессарабію, розділивши її між Австрією, Україною та Болгарією, а Німеччина планувала наступ на Україну і землі Молдавської Республіки, Сфатул Церій виступив як єдиний політичний партнер у взаєминах з Румунією.

На той час румунські війська і військове командування фактично керували краєм, незважаючи на те, що у березні 1918 р. в Яссах і Одесі була підписана російсько-румунська угода, згідно з якою Румунія зобов’язувалась протягом 2-х місяців вивести свої війська з Бессарабії. 9 квітня 1918 р. Сфатул Церій прийняв рішення про приєднання Бессарабії до Румунії. У прийнятій декларації зазначалось, що Бессарабія “силою відірвана Росією від старої Молдови сто з лишнім років назад, нині в силу історичних прав, в силу

братства по крові і національності і на підставі принципу самовизначення народів, віднині і назажди з'єднується з матір'ю - батьківщиною" [8, с.36]. Безумовно, це було вимушене рішення, яке здійснювалось за сценарієм і під безпосереднім керівництвом румунського командування. В умовах, що склалися, неможливо було відстояти свій суверенітет та незалежність.

Реакція на цю подію як у самій Бессарабії, так і за її межами була різною. Вкрай негативно сприйняла декларацію Росія, яка визнала дії Сфатул Церіу та румунського уряду позбавленими міжнародно-правової сили, оскільки вони є порушенням угоди про очищення Бессарабії впродовж 2-х місяців. Не погоджувалася з приєднанням і Україна, відзначаючи поліетнічність Бессарабії та український характер північної та південної її частини. Проте більшість європейських держав підтримала і де-факто визнала включення Бессарабії до складу Румунії.

Для того, щоб остаточно закріпити вирішення бессарабського питання та представити на мирній конференції в Парижі об'єднання румунської держави як факт, що відбувся, за допомогою того ж Сфатул Церіу було скасовано автономію Бессарабії. Важко оцінити, наскільки входження до складу Румунії відповідало волі населення, оскільки це можна було з'ясувати тільки через проведення референдуму, але такі пропозиції відразу відхилилися румунським урядом. Тому остаточне рішення щодо цього краю мала винести Паризька мирна конференція 1919-1920 рр. Незважаючи на те, що Бессарабія до війни була складовою Російської імперії, з якою Румунія не була у стані війни, і ця територія не могла бути винагородою, а також ігноруючи той факт, що у Бессарабії не було проведено плебісцит, обов'язковий для виявлення волі народу, геополітичні міркування та боротьба проти поширення більшовизму стали визначальними у підписанні Паризького протоколу, який закріпив об'єднання Бессарабії з Румунією.

Введення в Бессарабію румунських військ та її приєднання до Румунії знову зробило Придністров'я важливим геополітичним регіоном на балканському напрямку Південно-Східної Європи. Дністер став відігравати роль прикордонної річки.

Після завершення громадянської війни, в період проголошення державності малих націй та народностей на території СРСР, лідери підпільного руху Бессарабії та румунські комуністи висунули ідею щодо створення молдавської державності у Придністров'ї на території, яка історично ніколи не належала молдавській державі, але де протягом тривалого часу компактно проживали молдавани, які на той час складали третину населення краю, в той час, як українців було близько половини. Проте для керівництва СРСР пріоритетним був зовнішньополітичний аспект цього акту, і перш за все інтереси світового комуністичного руху, а отже національна структура населення не мала значення.

Тому ідея була підтримана і в липні 1924 р. Політбюро РКП(б) видало постанову, в якій з політичних міркувань визнавалася необхідність виділити молдавське населення в спеціальну автономну республіку в складі Української СРР. 12 жовтня 1924 р. на території УСРР було створено Молдавську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку (МАРСР) із столицею у м.Балта (у 1929 р. центр автономії було перенесено до м.Тирасполь).

Територія МАРСР охоплювала 8 тис.км², 14 районів з населенням 572 тис. осіб. У республіці діяли свої органи влади, уряд, конституція і законодавство, герб, гімн та інші атрибути державності [2, с. 13]. Це нове утворення, очевидно, мало стати плацдармом для ідеологічної та територіальної експансії в напрямку Румунії та відвоювання втраченої Бессарабії. Головним завданням ідеологічної машини тоталітарної держави стало “формування” молдавського, тобто не румунського народу [16].

Початок Другої світової війни та міжнародна ситуація, що склалась у 1939-1940 рр., сприяли рішенням Радянського Союзу реалізувати пункт 3-го таємного додаткового протоколу радянсько-німецького договору про ненапад від 23 серпня 1939 р., який стосувався Бессарабії. В той час, як на заході Німеччина, Франція та Великобританія були втягнуті у військовий конфлікт, на сході СРСР мав повну свободу дій. 26 червня 1940 р. о 22 год. В.Молотов вручив румунському міністру Г.Давілеску ноту ультимативного характеру з вимогою передачі до складу Радянського Союзу Бессарабії та північної частини Буковини. Хоча радянський уряд розраховував на мирну передачу цих земель, силовий варіант їхнього захоплення теж розроблявся. Паралельно з приготуванням до військових дій, ідеологічною та культурно-просвітницькою підготовкою, радянське керівництво мобілізувало зарубіжні політичні партії та Комінтерн на підтримку політики Кремля.

Отримавши ноту СРСР, румунське керівництво намагалося з'ясувати позицію Німеччини та Італії, а також заручитися підтримкою союзників по Балканському договору. Проте Німеччина та Італія порекомендували уряду Румунії поступитися домаганням радянського уряду, щоб запобігти конфлікту з Радянським Союзом, а Туреччина, Греція та Югославія не дали чітких гарантій своєї підтримки. Водночас активізувались уряди Болгарії та Угорщини, висуваючи претензії на Добруджу та Трансільванію.

У такій складній для неї зовнішньополітичній ситуації Румунія відповіла на радянську ноту тим, що готова призначити делегацію для переговорів щодо спірних питань, маючи на меті виграти час. Однак уряд СРСР зразу ж висунув новий ультиматум з вимогою протягом 4-х днів очистити територію Бессарабії та північної частини Буковини.

Базуючись на тому, що, по-перше, Франція та Британія не могли виконувати гарантії від 13 квітня 1939 р., по-друге, відсутність стратегічної сировини та ресурсів не давали можливості румунській армії самостійно воювати з СРСР, по-третє, Німеччина та Італія змушували до поступок, по-четверте, Болгарія та Угорщина висували територіальні претензії, а розраховувати на союзників Румунія не могла, румунський уряд дав згоду на евакуацію, а не передачу цих територій, що, незважаючи на запевнення радянської історіографії щодо мирного вирішення бессарабського питання, дає підстави молдавським та румунським історикам вважати введення радянських військ на ці землі окупацією Бессарабії та Північної Буковини. Де-юре Румунія поступилася цими територіями значно пізніше, 10 лютого 1947 р., підписавши Паризьку мирну угоду про радянсько-румунський кордон, визначаючи його таким, яким він був на 1 січня 1941 р.

Через два місяці після приєднання Бессарабії до Радянського Союзу, 2 серпня 1940 р. VII сесія Верховної Ради СРСР прийняла закон “Про утворення

союзної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки”. Територію республіки складала майже дві третини земель Бессарабії (північна частина, заселена переважно українцями, була приєднана до України) і третина земель Молдавської автономної республіки. Так СРСР створює Молдавську РСР і встановлює кордон між Молдавською та Українською РСР, в результаті чого 8 з 14 районів МАРСР відійшли до України [18]. До складу Молдавської РСР увійшли Григоріопольський, Дубосарський, Рибницький, Каменський, Слободзейський та Тираспольський райони колишньої МАРСР. Територіальне розмежування здійснювалось адміністративно-командними методами і цим заклало міну руйнівної дії.

Об’єднання двох абсолютно різних частин (частини Бессарабії та частини автономної республіки) в єдину державу мало на меті привести Бессарабію до радянських стандартів за рахунок Придністров’я в максимально короткий термін. Контраст між цими частинами був надзвичайно великий, оскільки Придністров’я пройшло всі етапи індустріалізації, колективізації та культурної революції з усіма їхніми наслідками і являло собою досить розвинуту промислову зону, в той час, як Бессарабія була майже повністю аграрною, з низьким рівнем освіти.

На думку придністровських дослідників штучне, необґрунтоване об’єднання Придністров’я з молдавськими районами Бессарабії було, крім усього іншого, незаконним, оскільки суперечило тодішньому законодавству СРСР, УРСР та МАРСР. Те, що закон про створення МРСР не має правової сили, підтверджують ті факти, що, по-перше, територія шести районів МАРСР була передана МРСР без відповідної згоди органів верховної влади УРСР та МАРСР, не кажучи вже про необхідність проведення референдуму щодо таких важливих питань, як територіальний поділ, відповідно до конституцій СРСР, УРСР та МАРСР.

По-друге, постанова ЦК ВКП(б) та СНК СРСР від 10 липня 1940 р. “Про створення союзної МРСР” суперечило пункту “в” ст.14 Конституції СРСР, де вказано, що СРСР може приймати до свого складу нові республіки, а не створювати їх через штучний поділ уже існуючих республік; по-третє, вищі органи державної влади СРСР, УРСР та МАРСР не прийняли відповідних правових актів, які обов’язково мали базуватися на вільному волевиявленні народів України, Бессарабії та МАРСР [2, с.17].

Отже, прагнення сталінського режиму до встановлення національних пріоритетів у державному будівництві та повне ігнорування історичних та географічних реалій, економічних, політичних, соціальних та психологічних факторів стали однією з глибинних причин придністровського збройного конфлікту через 50 років після створення МРСР.

Таким чином, можна зробити висновок, що протягом усієї своєї історії Молдова не мала достатнього досвіду власного державного будівництва. Займаючи вигідне геополітичне положення, вона завжди була об’єктом зазіхань могутніх держав, тому справжньою незалежністю користувалася досить короткий час, що і перешкодило політичній еліті сформувати чітку національну ідею, яка ґрунтувалася б на власній державності. Найгостріша боротьба за вплив на цій території велась і продовжується між Росією та Румунією. Молдавія, розірвана на шматки, тривалий час перебувала у складі

Російської імперії та Румунії. Цей поділ нації привів до її розколу, оскільки бессарабське дворянство, яке могло виступити носієм національної ідеї, стало достатньо інертним після отримання рівних прав з російським дворянством. Зрештою, зв'язки з Росією мали тривалу історію, що, передусім, пояснювалось її православною традицією, а також прагненням за допомогою могутньої Росії звільнитися від османського ярма. Тому національно-визвольна боротьба молдавського народу тут не мала такого широкого розмаху, як у Запрутській Молдові. Проте жорстке придушення повстань і виступів західних молдаван підірвало їх дух, і боротьба поступово згасла.

Надзвичайно важливим для формування національної свідомості став короткий період існування Молдавської Народної Республіки та приєднання Бессарабії до Румунії як частини унітарної централізованої держави. Цей факт та подальше відвоювання території Радянським Союзом яскраво демонструють запеклу боротьбу двох супротивників - Росії та Румунії - за стратегічно вигідну територію. Молдавани опинилися в ситуації, коли не вони вирішували власну долю, і тривалий час були позбавлені можливості самостійно керувати державою.

Саме це і спричинило розбіжності у молдавському суспільстві наприкінці 80-х - на початку 90-х років ХХ ст., які вміло використовували політтехнологи в Москві та Бухаресті. Молдавська політична еліта замість того, щоб консолідувати громадянське суспільство та досягати єдиної мети - збереження та укріплення власної держави, почала з поділу суспільства на "своїх" та "чужих" і намагання знайти центр сили, на який слід орієнтуватися. На фоні сильної проросійської орієнтації Придністров'я, що, зрештою, обумовлено історично, перемога уніоністів з їхніми закликами до негайного об'єднання "двох румунських держав" не могла не привести до гострого протистояння, яке завершилось тим, що Дністер черговий раз став прикордонною річкою.

1. *Аттїла Демко*. Новая нация в Европе: румыны или молдаване? // <http://eehistory.alfamoon.com/index.php?module=articles&act=show&c=7&id=40>

2. *Бабилунга Н.В., Бомешко Б.Г.* Приднестровский конфликт: исторические, демографические, политические аспекты / Приднестровский гос. ун-т им.Т.Г.Шевченко, Научно-исслед. лаб. истории Приднестровья. - Тирасполь: РИО ПГУ, 1998. - 88 с.

3. *Бабилунга Н.В.* Население Молдавии в прошлом веке: миграция? ассимиляция? русификация? / АН МССР, Ин-т истории им. Я.С. Гроссула. - Кишинев: Штиинца, 1990. - 112 с.

4. *Бабилунга Н.В.* Феномен Приднестровья / Приднестровский гос. ун-т им. Т.Г. Шевченко, Научно-исслед. лаб. истории Приднестровья / *Н.В. Бабилунга, С.И. Берия, Б.Г. Бомешко*. - 2-е изд., перераб. и дополн. - Тирасполь: РИО ПГУ, 2003. - 336 с.

5. *Берг Л.С.* Бессарабия: страна, люди, хозяйство. - Кишинев, 1993. - 196 с.

6. *Бойя Лучиан*. История и миф в румынском сознании // <http://www.nm.md/>

7. *Буриан А.Д.* Геополитические ориентиры молдавской государственности // Историческое пространство. Проблемы истории стран СНГ. - №1. - 2007. - С.45-58.

8. *Гакман С.* Бессарабия та Буковина в системі міжнародних відносин у міжвоєнний період: Конспект лекцій / Чернівецький нац. ун-т ім.Ю.Федьковича. - Чернівці: Рута, 2005. - 46 с.

9. *Гакман С.* Буковинська та Бессарабська проблеми в роки Першої світової війни: дипломатичний аспект: Конспект лекцій / Чернівецький нац. ун-т ім.Ю.Федьковича. - Чернівці: Рута, 2005. - 42 с.

10. *Гроссул Я.В., Будаг И.Г.* Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861). - Кишинев, 1967.

11. *Гроссул В.Я.* Система управления Молдавии в составе России (XVIII - начало ХХ

- в.) // Национальные окраины Российской империи: становление и развитие системы управления. - М., 1997.
12. *Дмитриев П.Г.* Народонаселение Молдавии (по материалам переписи 1772-1773, 1774, 1803 гг.). - Кишинев, 1973.
13. *Защук А.* Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область. - Ч. II. - СПб., 1862.
14. *Кантемир Д.* Описание Молдавии. - Кишинев, 1973.
15. *Мохов Н.А.* Очерки истории формирования молдавского народа. - Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1978. - 131 с.
16. *Оазу Нантой.* Придністровський конфлікт і взаємини Молдови та України // Контекст. - 2001. - № 10 // www.usirg.kiev.ua/modules.php?op.
17. Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. - М., 1952.
18. *Селіванова І.* Придністровський конфлікт: що за цим стоїть? // http://www.nasledie.ru/oboz/N03-4_94/3-4_08.NTM
19. *Таки Віктор.* Историческая память и конструирование региона после присоединения к империи: особая форма правления в Бессарабии в 1812-1828 гг. // *Ab Imperio*. - 2004. - №3. - С.43-62.
20. Центральный государственный военно-исторический архив. - Ф. ВУА. - Д. 18585.
21. *Шорников П.* Молдавська національна ідея в Бессарабії ХІХ ст. // Україна - Румунія - Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнар. наук. конференція 16-17 травня 2001 р. - Чернівці, 2002. - 512 с.

Фичора Т.І.

Историческая составляющая Приднестровского конфликта

Сделана попытка проследить зарождение и развитие государственности Молдовы, чтобы проанализировать, насколько существенным в случае Приднестровского конфликта является исторический фактор.

Fichora T.I.

The historical components of the Transdnestria conflict

In this work the author tries to follow the establishment and progress of Moldova statehood to conclude how significant the historical factor for the case of Transnistrian conflict was.

Отримано 09.04.2010